

MAARIT SOUKKA

”Sanakin tappaa toisensa, kun niikseen sattuu”

*Elämän ja kuoleman kysymyksiä
suomalaisessa 1950-luvun kirjallisuuden kielikeskustelussa*

1 Johdanto

Sotienjälkeistä aikaa aina 1960-luvun alkuun asti on kuvattu suomalaisen lyriikan uuden ilmaisutavan etsinnän ja löytämisen ajaksi (ks. Kunnas 1981). Keskustelu uudesta runosta kiihtyi 1940- ja 1950-lukujen taitteessa (Enwald 2006, 11) ja jatkui aktiivisena pitkin 1950-lukua. Tuolloin suhtauduttiin kriittisesti ”vanhaan” kieleen ja etsittiin tilalle uudenlaisia ilmaisun tapoja. Samankaltaista uuden ilmaisutavan etsintää ja halua uudistaa kieltä oli esiintynyt Suomen ulkopuolellakin pitkin 1900-lukua. (Kunnas 1981, 7–8, 53; Niemi 1994; Hökkä 1999; Veivo–Katajamäki 2007, 11.)

Kielen kohdalla uuden kaipuu ei ollut vain vanhaan kyllästymistä tai vaihtelun halua, vaan taustalla siinsi ajatus käytetyn kielen käymisestä epäpäteväksi tai jopa haitalliseksi. Kieli haaroj 1950-luvun keskustelussa moneen suuntaan: kielestä puhuttiin taiteen materiaalina ja välineenä, kommunikaatiivälineenä sekä ihmisen maailmasuhteeseen ja maailmassa olemisen tapaan vaikuttavana toimijana. Yleiseurooppalainen tendenssi oli, että kieleen liitettyjä epäkohtia syytettiin – osittain – monista yksilöiden ja yhteiskunnan ongelmista (Hirschkop 2019, 1). Kielen kysymykset eivät koskeneet vain kieltä, vaan laajasti koko ihmiselämää; niinpä käytetyllä kielellä oli merkitystä, mikä näkyi kieliasioihin paneutumisen antaumuksellisuudessa ja kielikeskustelun painokkuuteen pyrkivässä sanastossa ja kuvastossa: puhuttiin elämästä ja kuolemasta.

Artikkelissani¹ syvennyn siihen, mitä kielestä kirjoitettiin 1950-luvun suomenkielillä kirjallisuuden kentällä, ja perehdyn juuri siihen kielikeskustelun osa-alueeseen, joka asettuu vanhan ja uuden välitilaan: keskusteluun, jossa vanhaan tai läsnä olevaan kieleen suhtaudutaan kriittisesti ja jossa uudelle kielelle etsitään ja esitetään malleja. Pureudun erityisesti siihen, miten kielen ongelmista ja vaaroista puhuttaessa hyödynnetään elämän

1 Kiitän vertaisarvioijia arvokkaasta palautteesta. Samoin kiitän artikkelin vaatiman tutkimus- ja kirjoitustyön mahdollistamisesta Niilo Helanderin Säätiötä ja Jenny ja Antti Wihurin rahastoa.

ja kuoleman tematiikkaa². Käsittelen myös sitä, mitä toimenpiteitä kielen ongelmien pohjalta esitetään ja millaisia vaikutuksia kieleen liittyvien ongelmien ratkaisulla nähdään olevan. Keskityn nimenomaan kaunokirjallisuuden kielestä käytyyn keskusteluun.

Otan tarkasteluuni sekä kaunokirjallisia tekstejä että lehtitekstejä. Kaunokirjallisuuden osalta aineistoni kattaa 1950-luvulla Suomessa julkaistut suomenkieliset runoteokset³. Vaikka myös proosassa esiintyy samaan aikaan kielen pohdintaa, rajaan kaunokirjallisen aineistoni runoihin, joissa kielipohdinnat ovat erityisen runsaita⁴. Lehtiaineistoni koostuu 1950-luvulla julkaistuista suomenkielisistä kirjallisuus- ja kulttuurilehdistä⁵. Lähestyn aineistoani kontrapunktisen luennan kautta. Kontrapunktinen luenta tarjoaa mahdollisuuden nostaa esiin erilaisia keskustelun ääniä ja etenkin näiden äänten välistä vuorovaikutusta, jännitteisyyttä ja dynaamista yhdessä toimimista. Tällöin ei ole tarvetta typistää kuvaa 1950-luvun kielinäkemyksistä ja -ihanteista muutamiiin piirteisiin, vaan kielikeskustelu voidaan nähdä erilaisten yhtäaikaisten näkemysten toimintakenttänä.

Seuraavaksi esittelen ensin kontrapunktista luentaa kielikeskustelun analyysivälineenä, minkä jälkeen luon yleiskuvan aineistoni kielikeskusteluun. Sen jälkeen tarkastelen elämän ja kuoleman tematiikkaa 1950-luvun kielikeskustelussa ja kielen ongelmiin esitettyjä ratkaisuvaihtoehtoja. Esittelen aineistostani piirtyvää yleiskuvaa, minkä lisäksi olen poiminut tulosten havainnollistamiseksi edustavia esimerkkejä niin runoista kuin lehtikirjoittelustakin.

2 Kontrapunktinen luenta ja sotienjälkeinen kielikeskustelu

Edward Said (1993) lanseerasi kontrapunktisen luennan teoksessaan *Culture and Imperialism*. Sittemmin kontrapunktista luentaa on sovellettu ja kehitetty edelleen etenkin kirjallisuudentutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä (ks. esim. Wilson 1994; Lachman 2014). Suomalaisessa tutkimuksessa sitä kuitenkin ei ole kovin paljon hyödynnetty (ks. kuitenkin esim. Soukka 2018, 2022a, 2022b, 2022c). Kontrapunktisessa luennassa pyritään näkemään tarkastelun kohteet moniäänisinä ja kytköksellisinä kokonaisuuksina, jotka koostuvat itsenäisistä mutta toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevista äänistä. Said (1993) pyrki luennan avulla myös nostamaan esiin teksteistä marginalisoituja tai vaiennettuja ääniä.

2 Ajan kielikeskustelusta nousee esiin myös muita teemoja. Jatkotutkimuksissa on hyödyllistä tarkastella myös niitä.

3 Aineistoni käsittää Fennica-tietokannasta löytyvät vuosien 1950–1959 aikana Suomessa julkaistut suomenkieliset runokokoelmien ensipainokset. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät jo julkaistuista runoista kootut kokoomateokset, antologiat, käännökset ja lastenkirjallisuus. Näillä rajauksilla tarkasteltavia teoksia kertyi aineistooni 208.

4 Runojen osalta keskityn metakielellisiin pohdintoihin enkä siihen, miten keskustelussa olleet seikat ilmenevät kielessä käytännön tasolla.

5 Lehdistä aineisossani mukana ovat *Ajan kirja*, *Arena*, *Katsaus*, *Nuori Voima*, *Näköala*, *Parnasso*, *Suomalainen Suomi*, *Valvoja* ja *Väläkysymys*. Näistä *Arena* ilmestyi kaksikielisenä.

Kirjallisuuskeskustelun kenttä oli 1950-luvulla hyvinkin moniääninen, joskin siten, että toiset äänet saivat toisia enemmän kuuluvuutta. Keskustelussa oli myös selviä vastakkainasetteluja esimerkiksi eri sukupolvien ja modernismin kannattajien ja vastustajien välillä. Modernismilla oli vahva sija 1950-luvulla, mutta sekään ei ollut sisäisesti yhtenäinen koulukunta, vaan sisälsi erilaisia näkemyksiä ja suunnanetsintää (vrt. Viikari 1992; Hökkä 1999; Nykänen 2014, 36). Etenkin kaunokirjallisissa teksteissä juuri suunnanetsintä, reflektointi ja pohdiskeleva ote ovat tyypillisiä.

Tällaisen moniäänisen, epävakaa, poolihakuisen ja valta-asetelmia sisältävän kokonaisuuden tarkasteluun kontrapunktinen luenta on toimiva väline. Olen sen avulla tuonut yhteen aineistoni tekstejä ja niistä nousevia kieltä koskevia näkökulmia, erilaisia ääniä, ja tarkastellut tekstien jännitteitä ja tekstien välistä vuorovaikutusta. Kontrapunktinen luentani myös kiinnittää huomiota siihen, miten eri keskustelun äänet ja näkökulmat esiintyvät teksteissä taustaoletuksina, jotka asettavat puheelle kielestä valmiina annetun lähtötilanteen tai jotka tekstin mittaan haastetaan. Tästä näkökulmasta tarkastelen esimerkiksi 1950-luvulla toistunutta ajatusta uuden ja elävän kielen tarpeesta.

Kontrapunktinen luenta auttaa hahmottamaan kokonaisuutena laajaa aineistoani ja erittelemään aineistossa esiintyviä näkökulmia ja temaattisia kokonaisuuksia. Se myös tarjoaa sellaisen hahmotus- ja käsitteellistysmallin 1950-luvulla käydylle keskustelulle kielestä, jonka ei tarvitse pelkistyä yhden hallitsevan kielinäkömysten kuvaukseksi vaan joka antaa erilaisille näkemyksille korostetusti tilaa olla olemassa ja vuorovaikutuksessa keskenään. Kielinäkömysten ja -ihanteiden ei siten tarvitse pelkistyä tiiviisti ilmaistavissa olevaksi teesiksi, vaan kokonaisuuden voidaan antaa hahmottua monisäikeiseksi, epästabiiliksi, ambivalentiksi ja tarkkoja rajoja välttäväksi. Käytännössä nostan analyysissäni esiin rinnakkaisia, keskenään ristiriitaisiakin näkemyksiä kielestä ja näiden näkömysten yhdessä toimimista. Lisäksi analysoin moniäänisyyden näkökulmasta kuoleman ja elämän vastakkainasettamista aineistoni kielikeskustelussa ja tämän vastakkainasettelun haastamista.

3 *Kielikeskustelu 1950-luvun runoudessa ja kirjallisuus- ja kulttuurilehdissä*

Sotienjälkeiseen vilkkaaseen kirjallisuuskeskusteluun osallistuivat jo kokeneet kirjoittajat sekä nuori 1940-luvun lopulla tai 1950-luvun alkupuolella debytoinut kirjallisuussukupolvi, jonka edustajista monet kytkettiin modernismiin. Suurin osa kulttuurilehtien kirjallisuuskeskustelijoista oli itsekkin kirjailijoita, jolloin lehdet ja kaunokirjallisuus toimivat samoille kirjoittajille erilaisina, toisiaan täydentävinä keskustelu- ja pohdinta-alustoina: lehtikeskustelulta tuntuu odotetun perusteluja ja selkeitä kannanottoja, kun taas runoissa oli enemmän tilaa refleктоivalle pohdinnalle. Toisaalta runoja 1950-luvulla julkaisseissa on suuri joukko sellaisia, jotka eivät juurikaan lehtien palstoilla näkemyksiään jakaneet, ja heille runot toimivat erityisinä paikkoina osallistua keskusteluun.

Ajan runoudessa esiintyy runsaasti metalyyristä ja metakielellistä pohdintaa (ks. esim. Kajannes 1998; Viikari 2003; Katajamäki 2004; Laamanen 2018), mikä tulee esiin

myös aineistostani. Tämä on ymmärrettävää kontekstissa, jossa kielellisten käänteiden vaikutus oli vahvaa ja modernismi sai toisen tulemisensa ja vahvan läpimurron suomenkielisessä kirjallisuudessa. Modernisteilla yleisestikin kieli sai paljon huomiota, ja uutta kieltä voitiin etsiä esimerkiksi vastaamaan muuttuneen ajan ja kirjallisuuden ja erilaisten maailmankuvien tarpeita ja tekemään eroa entiseen (Eysteinson 1990, 12, 53; Rojola 2013, 201; Hirschkop 2019, 4). Kieli nähtiin myös aiempaa vahvemmin erityisenä mahdollisuutena tuottaa merkitevyvyyttä runoihin (Hökkä 2001, 10). Metakielelliset pohdinnat ovat myös ymmärrettäviä ilmapiirissä, jossa korostettiin runoilijan käsityöläisyyttä ja oltiin hyvin tietoisia runojen syntyprosesseista (vrt. Kunnas 1981, 147).

Kirjallisuus- ja kulttuurilehdillä nähtiin 1950-luvulla olevan keskeinen asema kielen vaalinnassa; kuten nimimerkki V. T. (1958, 198) kirjoitti *Suomalaisessa Suomessa*, kyse oli ”kielen elävästä hengestä”. Samoin kaunokirjallisuuden roolia kielen jalostajana ja hengissä pitäjänä korostettiin (vrt. Kunnas 1981, 139). Kirjailijat – ja näiden teoksia ruotivat kriitikot – olivat paljon vartijoina. Aineistoni lehdissä kieli on teema, joka vähän väliä tulee esiin esimerkiksi esseissä, kritiikeissä ja sananvaihdossa. Erityisen runsaasti kieltä pohditaan *Parnasson* ja *Suomalaisen Suomen* palstoilla⁶. Vain harvoin kieli on kirjoituksen pääteemana; ennemminkin kieli kytkeytyy muihin teemoihin. Useimmiten puhe on nimenomaan kirjallisuuden kielestä, toisinaan kirjallisuuden ja muiden elämänalueiden kielten suhteista ja vain harvoin kielestä yleisemmällä tasolla. Ilmi tulee kielen olennaisuus kirjallisuuden ja kirjailijan työn kannalta.

Kielikeskustelua esiintyy pitkin 1950-lukua, mutta keskustelussa on hiljaisempia ja aktiivisempia vaiheita ja keskustelun purskahduksia, jotka kytkeytyvät usein yleiseen modernismikeskustelun aktivoitumiseen, kuten vuosina 1957–1958. Lehtikirjoittelun

6 Aineistossani kielikeskustelu painottuu määrällisesti erityisesti *Parnassoon* ja hieman tätä vähemmän myös *Suomalaiseen Suomeen*. Osittain tämä johtunee lehtien painopisteistä, laajuudesta ja kirjoittajakunnasta ja osittain siitä, että *Ajan kirja*, *Arena*, *Katsaus*, *Näköala* ja *Väläkysymys* ilmestyivät vain osana tarkastelussani olevista vuosista: *Näköala* ja *Ajan kirja* saivat 1951 jatkajakseen *Parnasson*, *Arena* ilmestyi vain vuosina 1951–1953 ja *Väläkysymys* 1952–1953 ja *Katsaus* alkoi ilmestyä vuonna 1957. Koko 1950-luvun ilmestyneissä *Nuoressa Voimassa* ja *Valvojassa* erityistä kielen pohdintaa esiintyy vain satunnaisesti – lukuun ottamatta 1950-luvun alkupuolella *Nuoressa Voimassa* julkaistua erityistä opettavaista ”Teroita kynäsi” -palsta – eikä niissä juurikaan paneuduta kieleen elämän ja kuoleman tematiikan tai kuvaston kautta. *Arenan*, *Katsauksen*, *Nuoren Voiman*, *Suomalaisen Suomen* ja *Valvojan* osuutta aineistoni kielipohdintoissa rajoittaa myös se, että niissä annettiin runsaasti palstatilaa myös muulle sisällölle kuin kirjallisuuskirjoittelulle. Sen verran kirjallisuus- ja kielikirjoittelua kuitenkin kaikissa lehdissä on, että tästäkin lehtikirjoitusaineistosta on nähtävissä, että siinä missä lehdillä on omanlaisensa suhtautumislinjat esimerkiksi modernismiin, kielikeskustelussa lehtien välille ei muodostu vastakkainasetteluasetelmaa, vaan samankaltaiset – vaikka toisinaan moninaiset – suhtautumistavat kieleen toistuvat eri lehdissä ja tulevat näkyviin esimerkiksi lehtien kirja-arvostelujen arvotuksissa. Lehtiä kytkee toisiinsa myös kirjoittajakunnan osittainen päällekkäisyys. Erityisen aktiivisia kirjallisuuden kielellisen ilmaisen ja kielikysymysten pohtijoita lehdissä olivat esimerkiksi Tuomas Anhava, Osmo Hormia, Pekka Lounela, ”Teroita kynäsi” -palstan Juhani Nuotto ja Aatos Ojala; myös monet muut kirjoittajat ottivat satunnaisemmin kantaa kieliasioihin kirjallisuusarvosteluissa tai yksittäisissä tai muutamissa aineistooni sisältyvissä kirjallisuutta käsittelevissä artikkeleissaan.

kielikeskustelu sisältää sekä kotimaisten kirjoittajien omia pohdintoja että referaatteja ja käännöksiä muissa maissa käydyistä kirjallisuuskirjoittelusta, mikä tuo esiin lehtien toimittajien halua valtakunnan rajat ylittävään näkemysten kuulosteluun. Se, että usein näissä käännöksiin valikoituneissa kirjoituksissa kielipohdinnat pääsevät hyvin kuuluville, voi kertoa joko siitä, että kieli oli pohdintojen keskiössä myös muualla kuin Suomessa, tai siitä, että ulkomaisesta tarjonnasta käännettäviksi on valikoitu juuri kieltä runsaasti pohdittavia tekstejä.

Kirjallisuuskriitikot ovat alue, jolla kieleen kiinnitetään kriittistä huomiota ja samalla piirtyy esiin kuva ideaalikielestä. Tämä ideaalikuva vastaa paljolti myöhemmässä kirjallisuudentutkimuksessa esitettyä kuvaa modernistisesta kielestä: kielessä arvostetaan esimerkiksi tiiviyyttä, tuoreutta, punnittuutta ja sentimentaalisten ja kuluneiden ilmausten välttämistä. Lehtikirjoittelun kielikeskustelu on monesti arvottavaa, normittavaa ja hyvän ja huonon dikotomioita hyödyntävää: esitetään kieleen liittyviä ongelmia ja ohjeistetaan, millaista kieltä pitäisi käyttää. Moniäänistä pohdintaa ei juurikaan tekstien sisällä esiinny, jolloin moniäänisyys rakentuu – jos on rakentuakseen – ennemminkin tekstien välille. Aineistoni runoissa sen sijaan kieli tulee esiin moniäänisemmin ja reflektioivammin myös yksittäisten tekstien sisällä. Niissä myös ilmaistaan kieleen liittyviä tunteita ja pohdiskellaan ja haastetaan kielen ideaaleja ja normeja. Nämä arvioinnit ja haastamiset tuottavat kontrapunktisia asetelmia, joissa läsnä ovat erilaiset näkemykset kielestä ja niiden dynaaminen vuorovaikutus toistensa ja ympäröivän kirjallisuuskustelun kanssa.

Kielen tärkeys ajan pohdinnoissa näkyy sekä kaunokirjallisissa että lehtiteksteissä, ja molemmissa kieleen liittyvät vaarat, uhat ja ongelmat saavat olennaisen aseman. Elämään ja kuolemaan kytkeytyvä kielen pohdiskelu on vain osa kielikeskustelusta. Se ei myöskään ole erillinen alue muusta kielen pohdinnasta, vaan kytkeytyy esimerkiksi pohdintaan kielen harhaanjohtavuudesta ja ilmaisujen tyhjyydestä ja konventionaalisuudesta. Aineistoni runoteoksista selvästi yli puolessa on metakielellisiä pohdintoja; useimmissa kokoelmissa yhdestä muutamaan esiintymään, muutamissa kokoelmissa jopa niin paljon, että kieli voidaan nähdä yhdeksi näiden kokoelmien keskeisistä teemoista⁷. Metakielelliset pohdinnat korostuvat erityisesti modernisteiksi luokitellussa kirjailijajoukossa; toki metakielellisiä pohdintoja on muillakin, mutta modernistien teksteissä kielipohdinnat ovat erityisen runsaita ja keskittyvät erityisen paljon kielen ongelmiin ja vaaroihin, ilmaisen haasteisiin ja uuden ilmaisukielen etsintään. Samoin elämän ja kuoleman tematiikka tulee kokonaisuutena vahvimmin esiin juuri modernistien metakielellisissä pohdinnoissa.

7 Erityisen runsaita kielipohdinnat ovat esimerkiksi Paavo Haavikon, Lasse Heikkilän, Pentti Holapan, Eeva-Liisa Mannerin, Lassi Nummen ja Maila Pylkkösen 1950-luvun tuotannossa. Kaiken kaikkiaan kieli tai kielen elementit (esim. puhuttaessa sanoista) esiintyvät vähintään maininnan tasolla noin 450:ssä aineistoni runoista. Kieleen liittyvästä vallasta, voimasta, ongelmallisuudesta ja vaarallisuudesta runoaineistossani on reilut 200 esiintymää (esiintymät lasken tässä runotasolla, jolloin on huomattava esiintymien välinen mahdollinen epäsuhta sen suhteen, miten paljon yksittäisessä runossa kielelle annetaan huomiota – onko se runon teemana, lyhyenä mainintana vai jotain tältä väliltä); näistä noin kolmasosa liittyy myös tarkastelemaani elämän ja kuoleman tematiikkaan.

Tästä syystä suuri osa artikkelini runoesimerkeistäkin on modernisteiksi luokitelluilta kirjailijoilta; esimerkkien jakauma kuvastaa sikäli aineistoni kielikeskustelua.

Elämän ja kuoleman tematiikka näkyy aineistoni kielikeskustelussa puheena kielen elämästä, elävyydestä, kuolemasta ja kuolettavuudesta. Aineistoni analyysin pohjaksi olen poiminut aineistostani kaikki sellaiset tekstikohdat, joissa puhutaan kielestä ja näistä edelleen kohdat, joissa kieli nähdään ongelmallisena tai muutosta vaativana⁸. Tästä materiaalista olen seulonut artikkelini kannalta olennaiset esiintymät eli tekstikohdat, joissa kieli kytkeytyy kuoleman ja elämän tematiikkaan, ja muodostanut niiden pohjalta kuvan kielen, kuoleman ja elämän kytköksistä kielikeskustelussa. Elämän tematiikkaan luen esiintymät, joissa puhutaan suoraan kielen elävyydestä ja kielen vaikutuksesta elämään, sekä esiintymät, joissa puhutaan elävän tai siihen rinnastuvan uuden, ilmaisultaan uudistetun kielen etsinnästä ja kielen uudistamisen, eläväksi tekemisen tarpeesta. Kuoleman tematiikkaan olen lukenut esiintymät, joissa puhutaan kuolleesta kielestä, kielen kuolemasta tai kielen kuolettavista vaikutuksista. Suuri osa esiintymistä on sellaisia, että niissä tulevat selkeästi esille kuoleman ja elämän tematiikat ja sanastot, jotka asettuvat vastakkainasetelmaan. Toisaalta on myös sellaisia esiintymiä, joissa keskitytään elävän ja uudistetun kielen etsintään ja viittaus kuolleeseen tai jotenkin puutteelliseen tai vaaralliseen kieleen on läsnä lähinnä tavoitellun negaationa ja ajan hallitsevasta diskurssista nousevana taustaoletuksena.

4 *Elämän ja kuoleman kysymys*

Sotienjälkeisessä kieltä pohtivassa lehtikirjoittelussa ja runoudessa hyödynnetään aika ajoin kuoleman ja elämän oletetun vastakohtaparin tuottamaa kontrapunktista asetelmaa ja jännitteisyyttä: vastakohtaisuutta käytetään lehtikirjoittelussa lukijaan vetoavana ja sanottavaan painoarvoa antavana retorisenä tehokeinona ja runoissa jännitettä tuottavana dynaamisena tekijänä. Asettamalla kieli elämän ja kuoleman kysymykseksi voidaan myös tuoda esiin sitä, että sillä, millaista kieltä käytetään, on merkitystä niin kielen itsensä elinvoiman kuin ihmiselämänkin kohdalla. Toisaalta runoissa vastakohtaisuutta myös puretaan ja tuodaan vastakohtat erottamattomiksi osiksi samaa kokonaisuutta. Esimerkiksi Leena Kaunonen (2011) on tarkastellut, miten Eeva-Liisa Mannerilla kuolema ja elämä toimivat kontrapunktia tuottavina elementteinä. Kontrapunktinen asetelma toisaalta hyödyntää kuoleman ja elämän vastakohtaisuutta mutta toisaalta myös sitoo ne osaksi samaa kokonaisuutta.

Tässä luvussa käsittelen ensin kielen kuolemaan ja kuolettavuuteen kytkeytyvää kielikeskustelua ja sen jälkeen kääntymistä elävän kielen puoleen. Tämän jälkeen käyn läpi aineistossani esiintyvää elävän kielen ihanteen problematisointia ja kuoleman kytkeytymistä eläväksi tehtyyn kieleen.

8 Ajan keskustelussa kielellä voitiin viitata yleisesti kieleen, kieleen kommunikaatiiovälineenä tai ilmaiskieleen. Tarkastelen artikkelissani näihin kaikkiin liittyvää keskustelua, eikä niitä oikeastaan ole mahdollista kirjallisuuden kielikysymysten yhteydessä täysin erottaakaan toisistaan.

4.1 Kuollut ja kuolettava kieli

Etenkin 1950-luvun lehtikirjoittelussa toistuvasti ja jossain määrin myös runoissa nousee esiin ajatus kuolleesta kielestä. Pelkona ovat totutun kielen riittämättömyys, konventionaalistuminen, automatisoituminen ja merkitykseltään tyhjäksi käyminen ja sen myötä kielen kuoleminen. Kielen inflaatioon voi johtaa myös sanojen merkityksen suhteelliseksi ja sitä kautta epävarmaksi kokeminen tai sanojen paljous suhteessa ajattelun määrään. Ajatuksena on, että esimerkiksi fraaseilla ja sanapaljoudella kyllä voidaan tavoitella elävää ja voimakasta sanan käyttöä, mutta lopputulos on silmänlumemaisuudesta huolimatta päinvastainen: väljähtänyttä, kuolemaan tuomittua runoutta. Lisäksi ollaan huolissaan kuolleeksi koetun kielen käytöstä ja niistä seurauksista, jotka elämälle ja kirjallisuudelle tällaisella kuolleella kielellä olisi; kielen kuoleman lisäksi on kyse kielen kuolettavuudesta.

Kuolleen kielen pelossa voidaan nähdä yhtymäkohtia uskriitikoiden huoleen kielen väljähtämisestä teollistuneissa yhteiskunnissa; Suomen kirjallisuuspiireihin uskriteiikin ajatukset kotiutuivat toden teolla juuri 1950-luvulla (Kunnas 1981, 140; Koskela–Rojola 1997, 27). Tuomas Anhava (1952) esimerkiksi esitteli Ezra Poundin ajatuksia *Parnassossa* vuonna 1952 esseessään ”Mitä lukijan tulee tietää”. Tässä esittelystä yksi painopiste oli juuri ilmaisukeinojen ja optimaalisen, elävän kielen pohdinnassa (tarkemmin ks. luku 4.2). Anhava kirjoitti kielen tyhjäksi käymisestä ja sen tuhoisista seurauksista:

Kaikki mitä on runsaasti ja vaivattomasti saatavissa, jokaisen ulottuvilla, menettää kahdella tavoin arvoansa. Ensiksikin totumme siihen, emme kiinnitä siihen enää huomiota, emme pysy tietoisina sen merkityksestä. [– –] Tämän selvästi ilmenevän kehityksen kannoilla seuraa toinen inflaatio, huomaamattomampi ja tappavampi. Käytämme jotakin hyödykettä alituisesti ja miettimättä: siis pä emme tarkkaile sen laatua ja meille tulee kelvanneeksi toisarvoinen tavara. [– –] Yksi väline, jota käytetään enemmän tai vähemmän lakkaamatta joka päivä, on sana. (Anhava 1952, 222.)

Anhavan tekstissä toisteinen ja automatisoitunut kielen käyttö esitetään ”tappavana”. Anhavan näkemys yhtyy yleiseen ajan fraasien ja kuluneiden ilmausten kammoon ja siinä voidaan nähdä yhtymäkohtia formalistien huoleen siitä, että arjessa käytetty kieli kuluu vähitellen tehottomaksi ja automatisoituu (ks. Koskela–Rojola 1997, 36–37). Toisaalta arjen kieli voidaan aineistossani nähdä myös rikkautena, joka virkistää kuolleeksi jäähmettynyttä kaunokirjallista kieltä (ks. Anhava 1952, 223). Yleisin asetelma etenkin lehtikirjoittelussa kuitenkin on, että runouden kieli on jotain erityistä, jolla on myös erityinen vastuu ihmisten ja kielen kehittämisestä. Tältä runouden kieleltä vaaditaan paitsi elävyyttä, myös rohkeutta, jopa uskallusta ”uhmata kuolemaa” (ks. Ciardi 1956, 292, 294).

Ville Repo (1952, 547) kirjoitti *Suomalaisessa Suomessa*, miten Suomessa hänen mielestään ei tarpeeksi harjoiteta runoutta, jossa liki kaikki sanat olisivat painokkaita ja ”merkitystä tulvillaan” (hän nimittää tätä ”runokudokseksi”):

Meillä ei runokudos ole ollut erityisen harrastettua: sanan mahti on pyritty korvaamaan sanojen mahdollilla, monisanaisuuden mahdollilla. Yksityiselle sanalle ei ole suotu sitä punnintaa, jonka runokudos siltä vaatii ja jonka sana vaatii pysyäkseen elävänä. Tuloksena on ollut miltei käsittämätön määrä kuollutta runoa [– –].

Revon kriittisessä kannanotossa hyödynnetään elämän ja kuoleman sanastoa: puhutaan sanojen elävänä pysymisen ehdoista ja kuolleesta runosta ja samalla dramaattisilla sanavalinnoilla luodaan kuvaa esitetyn asian kriittisyydestä – on kyse elämästä ja kuolemasta.

Punnittuus ja taloudellisuus ovat selkeästi eräitä 1950-luvun kirjallisuuskirjoittelusta nousevia elävän kielen ihanteita, joiden rikkomiselle kuvataan väkivaltaisiakin seurauksia. Sanojen väkivaltaisuus tulee esiin Osmo Hormian (1954) *Parnassoon* kirjoittamasta Laura Latvalan *Aamusignaalin* arvostelusta:

Ne, jotka kiittävät voiman ilmaisuja, kiittänevät juuri näitä runoja: komeasaisempia purkauksia ei tarvitse hakea. Minun mielestäni kuitenkin, niinkuin ennen jo olen sanonut, on pitkä matka voimasta taiteeseen. [– –] Todellinen murhenäytelmä on sanojen merkityksen kato esimerkiksi seuraavassa. “Planeetaaristen aaltojen mahtavin vuosisatoina vyöryvin rytmein keinuttivat / minua korkean kevääni viiltävänvalkoiset päivät ja yöt syvät hukuttavat.” Sanakin tappaa toisensa, kun niikseen sattuu.

Tietynlainen kielenkäyttö saa sanat kohdistamaan tuhovoimansa toisiin sanoihin: liian tiheään asetetut komean kuuloiset sanat vievät elinvoiman toisiltaan, sanakin voi tappaa toisensa.

Kirjallisuutta pidetään aineistossani usein kielen erityisalueena ja jopa väkivallan sanastoa hyödyntäen varoitellaan ottamasta kirjallisuuden kieleen liikaa mallia muiden elämänalueiden kielestä. Kielen alueiden erilaistuminen nähdään ajalle tyypillisenä ilmiönä, jonka vaikutuksiin ja vaaroihin pitäisi varautua. Vuonna 1951 *Parnassossa* julkaistussa kirjoituksessaan runoilija, kirjallisuuskriitikko ja taidehistorioitsija Wladimir Weidlé ilmaisi huolensa runouden tilasta ja kielen asemasta:

Yhtä mieltä ollaan siitä, että runous on vähäinen mutta merkitykseltään tärkeä linnake, jota väkiryynnäköin uhkaa arkipäiväistynyt tai tieteen kuivattama kielenkäyttö tai asiakirjojen, lehdistön ja kansantajuisten julkaisujen edustama kirjallisuus, jossa ammatti on tukahduttanut luovan työn. [– –] on kaikki se, mitä ei ole pystytty ilmaisemaan täyteläisesti ja runollisesti, vielä pahempaa kuin “ei-runoutta”; niissä on aineksia, jotka tappavat kaiken runouden, rykelmittäin yleisiä totuuksia, vanhentuneita aatteita, lyhytikäisiä päähänpistoja.” (Weidlé 1951, 44.)

Weidlén tekstistä piirtyy uhkakuva, jossa arkipäiväistynyt tai kuiva kieli on vaarassa tuhota runouden. Puhutaan väkiryynnäköistä ja tappamisesta. Samalla korostetaan, että

on tärkeä tehdä ero runouden kielen ja muiden elämänalueiden kielten välille – muuten seuraukset ovat tuhoisat.

Saman kysymyksen äärellä oli kolme vuotta myöhemmin kirjailija Peter de Mendehlssohn (P.E.N.-kongressin satoa 1954, 226), jonka puheenvuoro PEN-kongressissa valittiin lainattavaksi *Parnassossa*. De Mendehlssohn esitti erilaisiin erikoiskieliin lohkoutuneen tulevaisuuden epätoivoisena:

joko tyydymme siihen tosiasiaan, että kielemme kokonaisuutena – kaikkine erikoisosastoineen – laajenee seuraavien viidenkymmenen vuoden kuluessa sellaiseen rajaan että se räjähtää; [- -] tai päätämme, että nämä erikoiskielimuodot eivät ole osia elävästä kielimuodosta, ja että korkeintaan elävä kieli voi jossakin tilanteessa alentua pakkoluovuttamaan ja anastamaan jonkin palasen erikoiskielistä, jonka se havaitsee hyödylliseksi tai mieluisaksi. Jos viimeksimainittu menettelytapa otetaan käytäntöön, huomataan pian, että mikään ei voi estää elämän ja kirjallisuuden lopullista eroa.

Puheenvuorossa erikoisalojen kielet nähdään ”elävän kielimuodon” ja ihmisten kirjallisuussuhteen uhkana. Hyviä vaihtoehtoja ei ole: joko kielet muodostavat valtavan kokonaisuuden, mikä johtaa kielen räjähtämiseen, tai elämä ja kirjallisuus joutuvat erilaisten kielten myötä irti toisistaan. Ihmiset nähdään samalla yhden kielen vankeina, joilla ei ole todellista kykyä vaihtaa kielijärjestelmästä toiseen tilanteen mukaan.

Kielen kuoleman tematiikkaa esiintyy myös 1950-luvun runoissa, joskin suoraan kielen kuolemasta tai kuolleesta kielestä puhutaan vain harvoin, kun taas kielen petollisuudesta, tyhjyydestä ja vaaroista puhutaan enemmän. Maila Pylkkösen (1958, 81) runossa kielen nähdään kuitenkin olevan kuoleman iässä, tyhjyyteen ajautumassa:

Olen syntymästä onnellinen
ja keskittynyt kukoistamaan tästä voimastani,
vain kielestä väsyn. Kieli on kuoleman iässä
ja pitkä,
täynnä kukoistusta, mutta sanojen sydän on tyhjä
[- -]

Tyhjyyden ja kuoleman tematiikka yhdistävät Anhavan, Revon ja Hormian kirjoitusten ja Pylkkösen runon puhetta kielen tilasta; erona on, että lehtiteksteissä kielestä puhutaan lähinnä yleisellä tasolla, kun taas Pylkkösen runossa tulee vahvasti esiin yksilön, puhujan, suhde kieleen. Runossa kielen pohdinta lähtee juuri yksilön kokemuksesta, siitä, miten yksilö on väsynyt kielestä. Lehtikirjoittelussa puolestaan kieltä katsotaan yleensä ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta, etäisyyden päästä; tästä linjasta hieman poiketen Anhava tempaa lukijan mukaan kielenkäyttäjäksi hyödyntämällä passiivin kaltaisesti monikon ensimmäistä persoonaa puhuessaan vaarassa olevista kielen käyttäjistä.

4.2 ”Antakaa uusi ja elävä sana”

Euroopan kirjallisuuspiireissä jo 1800-luvun lopulta alkaen ja erityisen selkeänä 1900-luvun alkupuolella ollut vahva halu uudistaa kieltä (Kunnas 1981, 7–8) vastaa paljolti aineistossani näkyvää kielen uudistuksen halua. Yksi toistuva vaade kielelle 1950-luvun kielikeskustelussa on elävyys, joka asetetaan yhdeksi korkeimmista tavoiteltavan kielen kriteereistä. Elävän tai uuden kielen puoleen käännytään sekä runoissa että lehtikirjoittelussa, ja nämä keskustelun osat limittyvät. Elävä kieli asettuu kuolleen kielen vastakohdaksi.

Uuskritiikki kiinnitti huomion tekstin yksityiskohtiin ja sisäiseen rakentumiseen, ja 1950-luvulla myös Suomessa korostettiin sanojen itseisarvoa sen sijaan, että ne olisi nähty lähinnä välinearvoisina tai varsinaisen kuvattavan kohteen edustajina (ks. esim. Laitinen 1958, 239). Tällöin huomion kiinnittyminen sanan elävyyteen on ymmärrettävää. Myös formalismin vaikutus alkoi näkyä suomenkielisessä runoudessa erityisesti 1950-luvulla (Kunnas 1981, 9), ja kielen elävyyden vaatimus voidaankin kytkeä osin formalismiin. Kielen eloon herättämistä oli perännyt esimerkiksi venäläiseen formalismiin yhdistetty Viktor Šklovski, joka 1900-luvun alkupuolella esitti huolensa siitä, että tottumus oli sitonut sanat kahleisiinsa, minkä takia kieli pitäisi nostaa kuolleista, tehdä jälleen eläväksi. Šklovskin mukaan tällainen kielen elävöittäminen ei palvelisi ainoastaan kirjallisuutta, vaan kaikkea muutakin. (Hirschkop 2019, 4, 160.) Myös aineistossani kielen elävyys nähdään, ei vain kirjallisuuden, vaan koko elämän asiaksi.

Esimerkiksi Tuomas Anhava (1952, 223, 228) kirjoittaa ”Mitä lukijan tulee tietää” esseessään siitä, miten elävä kieli toimii kuolemalta pelastavana tekijänä: se ”herättää virkeyttä ja valppautta kun totunnaisuus ja toistuvuus uhkaa tappaa elävältä, toisin sanoen jättää ihmisen ainoastaan henkiin”. Anhava näkee elävän kielen ”elämän merkinä” ja sanataiteen kielen parhaan kukoistuksen alueena. Elävä kieli, jota Anhava tavoittaa tekstissään, on tehokasta, taloudellista ja merkityksellä ladattua. Aineistossani näkyikin vahva tarve tehdä kielelle jotain kuoleman uhan väistämiseksi. Kaivataan tuoreita tapoja käyttää sanoja tai jopa tiettyjen sanojen välttämistä. Vaikuttaa, että totunnaisuuden pelätään ohjaavan ihmisen tapaa hahmottaa maailmaa, ja totunnaisuuden rikkomisella tavoitellaan tällöin uutuuden ja mielen virkeyden lisäksi myös todellisuuskäsitysten haastamista, maailman tarkastelua valppain aistein.

Monesti lehtikirjoittelussa korostettiin runouden asemaa kielen elävöittäjänä ja uuden ilmaisutavan kehittäjänä ja hyödyntäjänä. Kun tarkastellaan runojen metakielellisiä sisältöjä, elävästä kielestä käyty keskustelu näkyy runoissa toisaalta uuden kielen tai ilmaisutavan etsintänä, toisaalta kokemuksina eksyksissä olost, kun oikeanlaista tai toivottua ilmaisua ei tunnu löytyvän. Kielen ongelmat näkyvät runoissa usein oletusarvoisina lähtökohtina, runoihin valmiina tulevana asetelmana, jota ei juurikaan kyseenalaisteta pohtimalla esimerkiksi sitä, olisiko totunnainen tai ”vanha” kieli sittenkin riittävää. Tähän pohdintaan kytkeytyvä jännite kuitenkin rakentuu Helvi Juvosen runoon ”Ad absurdum”:

[– –]
 Sanat vanhat ei riitä.
 Antakaa uusi ja elävä sana.
 Ehkä ymmärtäisin,
 missä on kaikkeen kätkeyty logos.
 [– –]
 (Juvonen 1950, 91.)

Juvosen runon puhuja pohtii maailmaa, aikaa, paikkaa ja ihmistä ja joutuu hämmennyksiin. Vanhat sanat eivät tunnu auttavan todellisuuden pohdinnassa, ne ovat riittämättömiä. Niinpä puhuja pyytää uutta ja elävää sanaa, jotta voisi ymmärtää ”missä on kaikkeen kätkeyty logos”. Elävä sana on puhujalle reitti ymmärtämiseen ja todellisuuteen kiinnittymiseen, reitti jonkin kätkeytyn saavuttamiseen. Runo ei kuitenkaan jää yksiselitteisesti uuden ja elävän kaipuuseen, vaan runon lopettavassa säkeessä uuden ja vanhan välille luodaan kontrapunktinen jännite toteamalla: ”Logos? Sana vanha siis! / Ehkä siinä on kyllin.” (Mp.) Runossa läsnä oleva ajan keskusteluille tyypillinen kaipuu uuteen ja elävään sanaan tulee näin myös haastetuksi; vanha onkin ehkä uutta ja elävää ja rajat poolien välillä hämärtyvät.⁹

4.3 *Rajan taa*

Elävää kieltä voidaan aineistossani etsiä myös vanhan kielen rikkomisen, tuhon tai kuoleman kautta, hakeutumalla kielen rajan taa. Tässä näkyy halu uudistaa ilmaisu- ja irrottautua ajattelua, kielenkäyttöä, hahmottamista ja maailmassa olemisen tapoja ohjaavista konventioista. Erityisesti runoilijoiden tehtäväksi nähtiin kielen ja sen synnyttämien assosiaatioiden kahleiden katkominen (Kunnas 1981, 130). Elävä kieli saa tällöin lähtökohteisesti yksilöllisyyden, tuoreuden, syvän merkityksen ja punnittuuden määritteet. Kuitenkin osassa aineistoani näkyy huoli tällaisen yksilöllisyydestä ja rajojen rikkomisesta elävän kielen todellisesta elinkyvystä ja siitä, missä vaiheessa kieli muuttuu niin yksilölliseksi, että se menettää kykynsä välittää merkityksiä yksilöiden välillä – liika elävyys voikin viedä kielen väärälle puolelle rajaa.

Kielen rajojen koettelemisesta puhui *Parnassossa* esimerkiksi runoilija ja kirjallisuusalan monitoimija Anthonie Donker (1954) pohtiessaan kokeilevaa lyriikkaa ja runouden kielen tilannetta. Hänen kirjoituksensa on vain puoliksi optimistinen; ilmaisun haasteena on rajojen rikkomisesta huolimatta kielen riittämättömyys. Tämä tuo mieleen Ludwig Wittgensteinin (1922, 4.1212, 6.53) kirjoitukset asioista, joita ei voi kielellä ilmaista, kielen rajoista ja siitä, miten olisi vaiettava siitä, mistä ei voi puhua. Donker kirjoittaa, miten runossa pyritään ilmaisemaan sellaista, mitä ei voi ilmaista:

9 Suomen 1950-luvun runous voidaan nähdä toisaalta vanhan ja uuden taistelun alueena, toisaalta jaksona, jolloin monet kirjailijat kääntyivät sekä uuden että perinteisen puoleen, joskin usein niin, että uudistukseen haettiin elementtejä vanhasta eikä toistettu vanhaa mallia sellaisenaan (vrt. Kunnas 1981).

Runossa yritetään aina ilmaista sitä, mikä ei ole ilmaistavissa. Runous kuuluu hiljaisuuteen, joka on ennen puhuttua sanaa ja sen jälkeen, joka ylittää äänirajan: siihen eivät katoavaiset, kuolevat sanat kykene. Runon kieli on hiljaisuuden ääriällä, se on miltei vaikenemista ja lähestyy ihannettaan alituisen. [– –] [R]unous on luonteeltaan salaisuuksien ilmisaattaja ja se pyrkii lakkaamatta koettelemaan kielen rajoja, ylittämään ne: se on ainoa keino tunnustella myös elämän ja kuoleman rajaa. Runoilija joutuu aina rikkomaan kieliopin sääntöjä. (Donker 1954, 241, 244.)

Donkerin kirjoituksessa erotetaan runouden kieli muista kielen muodoista ja annetaan runoudelle erityinen asema suhteessa kieleen: runouden kieli toisaalta ei tavoita haluaansa, mutta toisaalta juuri runous on se, joka pääsee lähimmäksi tavoiteltua, koettelee kielen ja kuolevaisuuden rajoja. Sanat nimetään kuoleviksi, mutta hiljaisuuden alueelle kuuluvaksi nimetty runous pyrkii juuri hiljaisuuden kautta lähestymään sitä, mitä sanat eivät tavoita, ja samalla se myös tunnustelee ”elämän ja kuoleman rajaa”. Tässä näkemyksessä ilmaisukieli, joka ylittää kielen rajat, ja hiljaisuus ovat jotain, joka johtaa ihmisen toisenlaisen kokemisen ja ymmärtämisen ääreen.

Jännitteen elävän kielen pohdintaan tuo ajatus siitä, että äärimmilleen vietyä elävän kielen tavoittelu voikin johtaa kielen kuolemaan tai vuorovaikutuksen tuhoon. Wladimir Weidlé (1951, 45, 47) kirjoitti *Parnassossa* 1951:

milloinkaan ennen ei erikoisuuden tavoittelu ole ollut näin tietoista eikä milloinkaan ennen omaperäisyyttä ole pidetty korkeimpana arvonmittana. [– –] Toisaalta taas, tähdennettäessä välittömyyden merkitystä hintaan mihin hyvänsä, runoilijan on hylättävä yleisesti käytetyt sanat, joita hän pitää onttoina kaavoina, pahoinpideltävä niitäkin, jotka hänen on pakko säilyttää, poljettava sanojen merkitys, väänneltävä ja runneltava niitä, ja tulos on, ettei häntä lopulta ymmärrä kukaan, sillä näin menetellen hän ilmaisee itseään vain lakkaamalla ilmaisemasta itseään muille. [– –] Runous ei ole ilmaisukeinojensa summa. Jos sen kieli pystyy ilmaisemaan mitä tahansa, ei se lopulta ilmaise mitään.

Weidlén kuvaus osasta aikansa runoutta ei ole ruusuinen: runous on vaarassa tuhoutua, kieltä pahoinpidellään ja lopulta kieli ei ilmaise mitään eivätkä ihmiset ymmärrä toisiaan. Samankaltaista huolta keskinäisen ymmärryksen raukeamisesta kielellisen kokeilun ja äärimmäisten kielen eläväksi tekemisyökkimysten seurauksena esiintyi myös muilla ajan kirjoittajilla.

Vaikka kielen liiallisesta yksilöllisyydestä kannettiin huolta, 1950-luvun loppupuolella vahvistuivat kulttuurilehdissä äänenpainot, jotka korostivat runouden kielen omanlaisuutta ja omalakisuuutta; tuotiin esiin, ettei runouden kielen tarvitse eikä kannatakaan mukautua yleisiin kielen normeihin. Runouden kielen tehtäväksi esitettiin uudistaminen, yllättäminen ja rajojen murtaminen. Eeva-Liisa Manner (1959, 52, 54) kirjoitti *Suomalaisessa Suomessa*, kuinka

[k]oettelemalla kielen rajoja modernit runoilijat koettelevat ihmiskyvyn rajoja ylimalkaan. Jollei runoilija murra yhtään kielen raja-aitaa, hän on kärsinyt tap-

pion; hänen valtakuntansa on aina säännöllisten rajojen ulkopuolella. [– –] Keinojen koetteleminen ja niiden vaihtelevaisuus, jopa rajuus, ei ole vain luvallista ja suotavaa, vaan se on välttämätöntä: se on runoilijan taistelua fraasia vastaan.

Mannerin näkemyksessä kielen rajojen rikkominen on toivottavaa eikä siihen liitetä uhkakuvia; se on nimenomaan rajojen rikkovuudessaan ”taistelua fraasia vastaan”.

Aineistossani on kuitenkin myös ainakin yksi ääni, Aatos Ojalan ilmentämänä, joka epäilee kielen kykyä missään muodossaan toimia optimaalisesti taiteessa:

Muiden ilmaisukeinojen joukossa kielellä voi sanoa olevan poikkeusaseman. Niihin verrattuna se on ”raskas aselaji”, kuten prof. Koskimies sattuvasti sanoo, se ei koskaan kykene palvelemaan niin puhtaasti esteettisiä tarkoituseriä kuin muut fysikaalisemmat ilmaisuvälineet. Viime kädessä tämä, minun käsitykseni mukaan, johtuu siitä, että kieli on perusolemuksestaan jotain aivan vastakkaista taiteelle, samasta alkujuuresta lähteneen sielullisen funktion toinen haara, jonka toisena haarana on taide. (Ojala 1954, 307.)

Ojalan näkemyksessä kieli onkin ylittämätön taiteen este, jotain aivan taiteelle vastakkaista. Tämä asettaa kirjallisuuden hankalaan asemaan taiteen kentällä; miten kirjallisuus voisi olla taidetta, jos kieli ei pysty palvelemaan esteettisiä tarkoituseriä? Mitä tehdä, jos kieli näin uhkaa koko sanataiteen olemassaoloa?

5 *Eroon tuhoavasta kielestä*

Sotienjälkeinen kirjallisuuden kielikeskustelu ei ole vain ongelmassa rypemistä ja vaarojen alle alistumista, vaan ongelmiin etsitään ja ehdotetaan myös ratkaisuja. Runoilijat asetetaan tässä paljon vartijoiksi ja juuri heiltä odotetaan uudistunutta, elävää kieltä ja sitä kautta esimerkkinä toimimista. Auli Viikari (1992, 50) on maininnut, miten 1950-luvun kirjallisuuskritiikeistä paistoi läpi kommunikaatio-optimismi, mutta runoudessa puolestaan kielellisiin mahdollisuuksiin suhtauduttiin skeptisemmin ja analyttisemmin. Sama asenteiden yleislinjan moniäänisyys näkyy myös aineistossani: lehtikirjoitukset asettavat ongelman ja ideaalin ja käytännön toteutus jää runojen harteille. Siinä missä lehtikeskustelussa ratkaisua haetaan yleensä huomion kiinnittämisestä kieleen, ihmisten kielisuhteen muovaamisesta tai kielen käytön normittamisesta, runojen puhujat saavat usein ilmaisen etsijän roolin. Kun lehtikirjoittelussa esimerkiksi ymmärtämisen ongelmiin etsitään ratkaisua käytetyn kielen optimoimisesta tai ymmärtämättömän yksilön opettamisesta, runoissa ratkaisuksi pohditaan kielen hylkäämistä, vaikenemista ja hiljaisuutta ja kiellettömiä tapoja kohdata merkityksiä. Seuraavaksi käsittelen runoissa esiintyvistä kielen ongelmien ratkaisuvaihtoehdoista ensinnäkin niitä, jotka kytkeytyvät elävän ja toimivan ilmaisukielen löytämiseen jonkin kielen ulkopuolisen avulla, ja toiseksi niitä, jotka kytkeytyvät kielen kuolettamiseen ja korvaamiseen jollakin muulla.

5.1 *Paluu luontoon*

Yksi selkeä suunta, josta ratkaisua elottoman tai riittämättömän kielen ongelmaan haetaan, on runoaineistossani luonto¹⁰. Kielen ja luonnon suhteessa näkyy kolme päälinjaa. Ensinnäkin luonto toimii paikkana tai mallina kielestä erkaantuneille maailmassa olemisen tai maailman hahmottamisen tavoille. Tätä käsittelem tarkemmin luvussa 5.3.

Toiseksi ihanteelliseksi koettu luonto toimii vastaelementtinä vajavaiselle ja ongelmalliselle kielelle ja kielen surkastuttamalle tai vahingoittamalle elämälle; luonto antaa luonnollisuuden mallin, ja ihanteena on luonnollinen kieli, joka syntyisi kuin huomaa-matta (ks. esim. Nummi 1956, 43; ks. myös Soukka 2022a, 168). Tässä kohdin aineistossani on jännitettä sen välillä, ilmentääkö kieli ja tuleeko sen ilmentää aikaansa vai onko ihanteellinen kieli jotain ikaikaista tai aikanaan menetettyä. Tällöin toisaalta hamutaan sellaista kieltä, joka vastaisi ajan oloja, ja toisaalta halutaan palata takaisin kielen juurille ja luodaan ihannekuva turmeltumattomasta, ihmisestä vapaasta kielestä, joka olisi joskus ollut olemassa ja johon voitaisiin palata. Kiinnittyminen nykyhetkeen ja pako nykyhetkestä kulkevat kontrapunktisesti rintarinnan.

Kolmanneksi luonto on toistuva uuden kielen etsinnän suunta ja paikka, josta haetaan ilmaisutapaa vaikeasti ilmaistaville asioille. Luonnosta kieli ilmaisulle otetaan esimerkiksi Lassi Nummen runossa ”Mykkä”:

Millä kielellä kirjoittaisin päivieni äänettömän laulun?
 Ei sanoja, ne murenevat. Ei säveltä, se ei kerro,
 ei laula minun lauluani. Minun lauluni on mykkä. Ei sävelet, ei sanat –
 Minun lauluni kieli on kuolleen ruohon kieli ja sateen kieli.
 Se on harmaan tuulen ja mustien oksien kieli ja hiljaisen kiven kieli.
 [– –]
 (Nummi 1954, 80.)

Nummen runon puhuja etsii sopivaa ilmaisutapaa eikä löydä sitä kielestä eikä musiikista, jota usein pidetään esikuvallisena taiteen muotona modernistien keskuudessa (vrt. Kaunonen 2013, 147). Puhuja löytää etsimänsä lopulta luonnosta; ilmaisu pelastuu saatuaan uuden, luonnossa elävän muodon. Uusi kieli kuitenkin kytkeytyy kuoleman ja vaikenemisen kuvastoon: kuolleeseen ruohon, mustiinoksiin ja hiljaiseen kiveen. Samalla ilmaisu materiaalistuu ja laulun kieli ja tunnelma tulevat erottamattomiksi: laulu saa synkän tai melankolisen sävyn kuolleen ruohon, sateen, harmaan tuulen, mustien oksien ja hiljaisen kiven kautta. Kieli etsitään sieltä, mistä se tunnelman puolesta tuntuu luontevimmin löytyvän, jolloin kieli tavallaan synnytetään uudelleen jokaisessa käyttökerrassa.

Samankaltaisesti sanoja ja ilmaisun muotoja etsitään ja saadaan luonnosta useissa muissakin 1950-luvun runoissa. Aivan yksinäinen aineistoni ei kuitenkaan tässäkään

¹⁰ Sotienjälkeiseen aikaan osuu kirjallisuudessa sekä kielen kriisi että luontosuhteen uudelleen arviointia, tästä tarkemmin ks. Soukka 2022a.

suhteessa ole: toisinaan, joskin harvoin, ilmaisu kysellään kaupunkiympäristöstä (ks. esim. Turtiainen 1955, 57–58), ja luonnon toimiminen ilmaisun mallina ja ihanteena, ylipäätään puhuvana ja ilmaisevana entiteettinä voidaan myös kyseenalaistaa (vrt. Soukka 2022a, 176). Esimerkiksi Einari Aaltosen (1956, 53–55) kokoelman *Äärellä* muutamassa runossa ilmaisu on Nummen runon tapaan kateissa. Puhuja kysyy: ”mistä löytäisi kuljija muodon? / mistä sanat sävelen tyyliin?” Vastauksessaan puhuja torjuu luonnon näkemisen ratkaisuna ilmaisun ongelmiin: ”niitä ei poimita metsän huminasta / niitä ei ongita lammikoista ei järvistä / pilvet eivät kerro niistä”. Tätä seuraa puhujan idealistiset ja romanttiset ajatukset tyrmäävä purkaus elämän karuttomuudesta. Runo on vahva kontrasti 1950-luvun runoissa yleiselle tendenssille nähdä luonnossa jotain pinnan takaista, nähdä luonto ihmisen ongelmiin ratkaisun tarjoavana ideaalina ja paikkana¹¹.

5.2 Kohti vaikenemista

[– –]
 minä tahdoin vaieta,
 minä tahdoin syödä sanat ja vaihtua
 [– –]
 Minä tahdon vaieta kaikesta mistä kieli on.
 Minä tahdon takaisin sinne mistä olen kotoisin.
 [– –]
 (Haavikko 1959, 24, 26.)

Hiljaisuus ja vaikeneminen ovat teemoja, jotka 1950-luvulla toistuvat runokokoelmissa ja joihin myös lehtikirjoittelussa kiinnitetään huomiota. Edellä olleessa Paavo Haavikon *Talvipalatsin* ”Neljännessä runossa” puhuja halusi vapautua kielestä, hän tahtoi tuhota sanat syömällä ne ja palata sinne, mistä on kotoisin. Kieli on tässä, kuten monissa muissakin ajan runoissa, jotakin ihmisen matkaan tarttunutta, häiritsevää, jotakin josta olisi päästävä.

Jean Paillard (1952, 3) puolestaan kirjoitti *Välikysymyksessä* epäluottamuksesta sanoihin ja hiljaisuuden ajasta:

Ei ole kysymys ikivanhasta pulmasta, miten löytää koetulle ilmaisu. Sanoja on. Mutta näinä päivinä sanoilla ei ole käypää arvoa, ne on mitätöity. [– –] Tämän hetken kirjailijan on pakko ilmaista olennaisin omasta itsestään – voisin sanoa: ilman sanoja, vieläpä ilman ajatuksia. Hänen pitäisi sitkeästi yrittää puhua sanoitta [– –] ilman niitä ulkonaisia merkkejä, jotka käytössä ovat turmeltuneet. Hänen pitäisi välittää sanottavansa suoraan vastaanottajalle hiljaisuutena joka olisi merkitystä täynnä.

¹¹ Luonnosta ihmisen mielen peilinä ja ihmiselle puhuvana toimijana ja näiden ajatusmallien kontrapunktisesta haastamisesta ks. Soukka 2022b.

Nykyinen taiteilija voi ilmaista vain vähäisiä seikkoja, niitä jotka hänen sisimpänsä on koetellut ja jotka ovat ilmaistavissa pettävien sanojen ohitse. [– –] Kukaties elämme hiljaisuuden ja laulun sammumisen aikaa, valmistumme hetkeen, jolloin sanat ja arvot löytyvät uudelleen alkukantaisen tuoreina?

Paillardin tekstissä tuodaan esiin monia ajan kielikeskustelun teemoja: ilmaisun vaikeus, sanojen kuluneisuus ja petollisuus sekä tyhjiä sanoja korvaamaan toivottava merkitystä täynnä oleva hiljaisuus. Toivonsa Paillard tuntuu laittavan hiljaisuuden kautta avautuvaan pääsyyn kiinni alkukantaisen tuoreisiin sanoihin. Hiljaisuus on tällöin päämäärän sijaan välivaihe matkalla kohti parempaa kieltä. Sama kuvio sanoista hiljaisuuteen ja hiljaisuudesta nousevaan uudistuneeseen ilmaisuun nousee esiin myös ajan runoudesta, kuten Lasse Heikkilän runosta ”Vita nuova”:

[– –]
on vaiettava, on hiljennyttävä, on rauettava
uuteen elämään
opeteltava uusi kieli, äidinkieli,
jota kauan on ollut vailla, joka nyt on kuiskannut
ensimmäiset tavunsa, aloittanut sanasinfoniansa
oudon ja ennenkuulumattoman
ulottuu syvimpään kuiluun, nousee
korkeimmille huipuille
valaisten, voittaen, johdattaen uuteen elämään...
(Heikkilä 1951, 22.)

Heikkilän runossa kuljetaan hiljentymisen kautta uuteen elämään, johon kuuluu myös uusi kieli; kieli ja elämä kytketään erottamattomasti toisiinsa.

Aineistossani on ylipäänsä hallitsevana kriittinen suhtautuminen maailman täyttämiseen sanoilla ja ihmisen tapaan tuottaa mielikuvaa järjestyksestä kielen avulla ja puhua silloin, kun ei olisi mitään, mistä puhua¹². Pakonomainen kielellistämisen tarve ei jätä tilaa hiljaisuudelle; kielellistäminen voidaan nähdä jopa tuhoavana voimana (esim. ”jähmetyn sanoiksi enkä ole”, Anhava 1955, 46). Niinpä esimerkiksi kirjallisuuskritiikeissä hiljaisuutta tervehditään usein kiitoksella. Runoissa myös käännytään välillä varovaisesti pohtimaan sitä, miltä maailma näyttäisi ilman kieltä.

12 Tälle näkemykselle voidaan löytää myös vastääniä, mutta niitä näyttää löytyvän enemmän proosan puolelta, esimerkiksi Marja-Liisa Vartion tuotannosta, jossa henkilöhahmojen näennäisesti tyhjää täyttävät sanat rakentavat todellisuutta aktiivisesti ja kantavat merkityksiä mukanaan (ks. Soukka 2022c).

5.3 Kielettömät maailmassa olemisen tavat

1900-luvun taiteen piirissä ilmeni vahva pyrkimys todellisuuden hahmottamiseen uudella tavalla (Kunnas 1981, 12). Aineistossani esiintyy sekä lehtikirjoittelussa että runoissa sen pohdintaa, mikä on kielen osuus ihmisen ajattelussa ja miten kieli ajattelua ja havaitsemista hallitessaan etäännyttää ihmistä todellisuudesta. Ihmisen pelätään rakentuvan epäaidoksi konstruktioksi ulkoisten tekijöiden, kuten toisten tekemien sanallistusten ja merkityskytkösten määräämänä. Ihminen nähdään myös osassa aineistoani uudehkona tuotteena maapallolla, jolloin ihmisen tapa tietää, kokea ja olla nähdään myöhäisenä suhteessa maapallon aiempien elämänmuotojen tapoihin. Ajattelun ihmislähtöisistä konventioista ja kielestä vapautumisen voidaan tällöin ajatella johtavan todellisuuden aidompaan kohtaamiseen. Sanoista tai kielestä vapautuminen kuvataankin toisinaan ihanteellisena tilana, jossa merkitykset ja maailma kohdataan uudella tavalla, paljaina, ilman välikäsiä tai vain ihmisessä itsessään.

Aineistossani totunnaiset kokemusten ja merkitysten sanallistamisen tavat nähdään yhtenä kuolleen kielen merkinä, jolloin on ymmärrettävää pohtia sitä, miten merkityksenmuodostus ja vuorovaikutus ympäristön kanssa olisi mahdollista konventioista vapaalla tavalla ja jopa ilman kieltä, yhtä konventioiden ruumiillistumaa. Aineistossani pohdinta suuntautuu tällöin monesti vaihtoehtoihin maailmassa olemisen ja kokemisen tapoihin, kielen materiaalisuuteen, merkityksen elämiseen ja ruumiilliseen yhteyteen ympäristön kanssa. Tällaiselle kielettömälle maailmassa olemisen tavalle ihanteena toimii usein lapsuus, paluu esikielelliseen tilaan, ihmisen turmeluksesta vapaa menneisyys tai luonto. Tätä pohdintaa ei niinkään käydä lehtien palstoilla, vaan runoissa; lehtikirjoittelussa kielen hylkäämisellä spekuloidaan lähinnä silloin, kun puhutaan ilmaisun vaikeudesta tai ilmaisun käymisestä käsittämättömäksi.

Kielelle vaihtoehtoisia maailman kokemisen ja maailmassa olemisen tapoja esiintyy esimerkiksi Eeva-Liisa Mannerin tuotannossa.

[– –]
 Kulkea yli vaihtelevien äärten
 [– –]
 jakaa ateriansa oravan ja nädän kanssa
 ja oppia niiden vertaukset ja kieli ja nopeat jäljet.
 Oppia vertaukset, ja sekoittaa ne ruumiillisiin asioihin,
 oppia salaisuudet, ja unohtaa jälleen,
 hukata tieto tällä vaelluksella
 läpi ajan ja kerrostuneiden aikakirjain,
 [– –]
 Saapua viimein
 kevyenä, väsyneenä,
 ilman sanoja, teltaa ja eläinten myötätuntoa
 meren rannalle, nähdä ruumiillaan tämä kaikki:
 [– –]
 (Manner 1956, 22.)

Yllä olevassa *Tämä matka* -teoksen ”Kambrissa” kuljetaan kohti sanatonta tilaa, jossa maailma kohdataan ruumiin kautta: ”nähdä ruumiillaan tämä kaikki”. Toisaalta kieli esiintyy Mannerin runossa kiinteänä osana luontoa ja maailmaa, mutta toisaalta runossa myös kuvautuu kielestä irtaantumisen tuottama vapaus, jossa ihminen kevyenä kohtaa ympäristönsä ilman välikäsiä (vrt. Soukka 2022a, 184).

Mannerin ”Kambrissa” luonto on vahvasti läsnä puhujan matkassa kohti sanatonta maailman kohtaamista. Samoin luonnosta löytyy vaihtoehto totutulle kielelliselle maailmassa olemisen tavalle Maila Pylkkösen (1957, 16) *Klassilliset tunteet* -teoksen runossa: ”Metsään menen, mäntykallioille, soille, / vesien piiriin / silloin kun ei ole muuta kieltä; / metsissä itku on tapahtuma / niin kuin rastaan ääni, / kun vehkan kukat puhkeavat, on suruni tapahtuma”. Runossa luonto antaa mallin kokemistavalle; itku ei ole luonnon keskellä jotakin kielellistä tai käsitteellistettyä, vaan se on konkreettinen tapahtuma, se on jotakin fyysisesti elettävää ja koettavaa. Elävä ilmaisun kieli tulee näin kiinteäksi osaksi ihmisen materiaalista elämää, jossa ihminen on yhtä luonnon ja ympäristönsä kanssa.

6 Lopuksi

Keskustelu kielestä ja erityisesti kirjallisuuden kielestä oli 1950-luvulla aktiivista ja moniäänistä. Kielelle etsittiin keskustelussa suuntaa, ja etenkin kirjallisuus- ja kulttuurilehtikirjoittelussa keskustelu oli vahvoja kantoja ottavaa ja normittavaa. Keskustelua väritettiin vahvalla kielenkäytöllä ja käyttämällä esimerkiksi elämään ja kuolemaan liittyvää sanastoa ja kuvastoa. Ihanteellisena esitettiin elävä kieli, jota tuli tavoitella tai joka osoitti kontrapunktisen vastakohtan nykytilan rappeutuneelle kielelle. Keskustelu kielestä ulottui myös 1950-luvun runoihin. Niissä lähestymistapa oli usein asioita pohdiskeleva ja suhteellistava, ja ne muodostavatkin kontrapunktisen vasta- tai rinnakkaisäänen lehtikeskustelun pohdinnoille. Kieli näyttäytyi runoissakin ongelmallisena, mutta runot eivät niinkään esittäneet valmiita ratkaisuja ongelmiin, vaan keskittyivät ilmaisukielen etsintään tai nostivat esiin kielen vaaroja ja kielen ongelmiin esitettyjen ratkaisuehdotusten karikoita.

Elävä kieli viittaa aineistossani useimmiten kieleen, jolla on ilmaisuvoimaa ja suopeita vaikutuksia, kuten ihmisen ajattelun pitäminen virkeänä ja uusien oivallusten esiin saaminen. Kuollut kieli puolestaan koetaan ilmaisuvoimansa menettäneeksi, tyhjäksi ja ihmiseen haitallisesti vaikuttavaksi. Elämän ja kuoleman vastakkainasettelua hyödynnetään erityisesti lehtikirjoittelussa puhuttaessa kielestä, kielen käytöstä ja kieleen liittyvistä ongelmista. Kielikeskusteluun tuotu elämän ja kuoleman tematiikka on omiaan nostamaan vaikutelmaa keskustelun painoarvosta ja kielen keskeisestä merkityksestä ihmiselämälle ja kirjallisuudelle. Voi olla, että ajan räväkkä keskusteluilmapiiiri on myös houkuttanut käyttämään huomiota herättäviä ääri-ilmaisuja. Runoaineistossani harvoin puhutaan suoraan kuolleesta tai kuolettavasta kielestä; näitäkin tapauksia kuitenkin jokunen on. Runoissakin kuitenkin kuolleen kielen uhka tai toteutuma on läsnä mutta enemmän rivien välissä: tällöin kyse on runoista luettavissa olevasta huolesta tai ahdistuksesta, joka liittyy pelkoon kielen riittämättömäksi jäämisestä, ongelmallisuudesta tai vaarallisuudesta.

Taustahuoli on siis samankaltainen kuin niissä lehtikirjoituksissa, joissa kieleen kytketään kuoleman sanastoa ja kuvastoa. Elävää – ilmaisukykyistä, ajan vaatimuksia vastaavaa ja merkityksellistä – kieltä sen sijaan lähestytään runoissa suoremmin: kysellään sen perään, etsitään tai kaivataan sitä. Kuollut kieli on tällöin implisiittisesti läsnä, mutta suunta käy kohti elävää kieltä: runoissa haikaillaan ja hamutaan elävää kieltä, etsitään ja pohditaan, mistä elävän, uuden tai ilmaisuvoimaisen kielen voisi löytää.

Kirjailijoiden asema määritettiin kielikeskustelussa vastuulliseksi. Lehtien palstoilla penättiin käyttämään elävää kieltä: kielen tuli ensinnäkin olla itsearvoisesti elävää ja lisäksi sen tuli olla elävää ihmisen ajattelun, maailman kokemisen ja maailmassa olemisen tapojen optimoimiseksi. Siinä missä lehdissä esitettiin vaatimuksia ja ideaalikielen malleja, runoissa usein puhujien suhde kieleen on etsivä; runon puhuja tarvitsee konkretiaa, kielen, jota käyttää, ja joutuu pohtimaan, mistä ihanteellinen elävä kieli olisi löydettävissä. Tällöin ideaalien ja käytännön kohtaaminen tai kohtaamattomuus nousee keskeiseksi ja tuottaa dynaamista liikettä tekstien sisälle ja välille. Aineistoani voikin tarkastella erilaiset äänet esille päästävänä kokonaisuutena. Kun puolestaan tarkastellaan aineiston yksittäisiä runoja, keskustelun monet äänet ovat runoissa edelleen läsnä mutta useimmiten jännitteisinä: jännitteitä tuottavat erilaiset kielinäkemukset ja hämmennys tai voimattomuus kielen ja ilmaisun ongelmien edessä. Nämä jännitteet tuottavat etsintää, liikettä ja reflektointia moniäänistä vuoropuhelua.

Kirjailijoille annetun kielenpartijan vastuullisen ja osin ulkoa ohjailun tehtävän tuottamia paineita on luettavissa useistakin aineistoni runoista, joissa puhujat etsivät ilmaisutapaa ja tuntuvat olevan eksyksissä ulkoisten mallien, toiveiden, vaatimusten, sisäisten tuntemustensa, näkemystensä ja epävarmuksiensa ristivedossa. Tässä asetelmassa on ymmärrettävää kokea ahdistusta ja riittämättömyyttä niin kielen osalta kuin kieltä käyttävänä kirjailijana. Kun kieli ei vanhana eikä edes uutena tunnu riittävän, voi katse kääntyä kielestä pois päin etsimään toisenlaisia tapoja ilmaista, kokea ja olla maailmassa. Vastaus kysymykseen, mistä löytäisin uuden tai elävän kielen, ei runoissa usein löydykään suoraan kirjallisten piirien esittämistä kieli-ideaaleista tai yksilöstä itsestään, vaan se löytyy kulttuurilla kyllästetyn ihmisen ulkopuolelta: luonnosta, hiljaisuudesta, esikielellisestä tilasta tai hyvin vanhasta ja perimmäisestä.

Kielen elävyyden saavuttamisen ja kuoleman välttämisen tapoihin liittyy aineistossani myös kontrapunktinen jännite. Elävää kieltä saattoi toisaalta olla tiivis, eleetön, ylimääräisestä riisuttu kieli tai toisaalta uutuuteen, yksilöllisyyteen ja yllätyksellisyyteen tähtäävä kieli, ja molempiin liitetään myös uhkakuvia: ongelmana saattoi olla liika kuivuus ja yleisyys tai käsittämättömyyteen asti viety omaperäisyys ja tuoreus. Kuoleman ääni kuului elämän äänessä, ja eläväksi tarkoitettusta saattoikin tulla kuollutta.

Tuhon kuvat eivät aineistossani rajoitu vain kielestä puhuttaessa käytettyyn sanastoon, vaan yleisestikin kieleen liittyvä ilmapiiri sisältää – etenkin runoissa mutta myös osassa lehtikirjoittelua – vaaran, huolen ja epätoivon elementtejä. Samalla nämä elementit toimivat tekstin innoittajina ja motivoijina. Aineistossani suhtautuminen kielen ongelmiin voidaan jakaa karkeasti kolmeen – osin limittäiseen – ryhmään: Ensinnäkin ongelmat voidaan nähdä ongelmina mutta ratkaistavina sellaisina, jolloin usein myös esitetään

ratkaisuehdotuksia. Toiseksi ongelmat voidaan nähdä ongelmina ja ratkaisuehdotukset uusina ongelmina. Kolmanneksi ongelmat voidaan nähdä hedelmällisinä, uutta tuottavina inspiraation lähteinä, kirjallisuuden virikkeinä ja ajattelun herättelijöinä – tärkeänä osana Anhavankin mainitsemaa taistelua tappavaa totunnaisuutta ja tylsistymistä vastaan. Kuolemasta voikin viritä elämää.

Lähteet

Aineisto

- AALTONEN, OLAVI 1956: *Äärellä. Runoja*. Tammi, Helsinki.
- ANHAVA, TUOMAS 1952: Mitä lukijan tulee tietää. *Parnasso* 1952 (3), 222–230.
- 1955: *Runoja* 1955. Otava, Helsinki.
- CIARDI, JOHN 1956: Kaikki kirjoittavat runoja. Suom. EILA PENNANEN. *Parnasso* 1956 (7), 291–294.
- DONKER, ANTHONIE 1954: Orfeus ja nykyaika. Suom. PEKKA LOUNELA. *Parnasso* 1954 (6), 241–245.
- HAAVIKKO, PAAVO 1959: *Talvipalatsi. Yhdeksän runoa*. Otava, Helsinki.
- HEIKKILÄ, LASSE 1951: *Sinä. Teemoista runoihin*. Otava, Helsinki.
- HORMIA, OSMO 1954: Aineksia. *Parnasso* 1954 (2), 85–86.
- JUVONEN, HELMI 1950: *Kuningas Kultatakki. Runoja*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- MANNER, EEVA-LIISA 1956: *Tämä matka*. Tammi, Helsinki.
- 1959: Yllätyksen runoilijat. *Suomalainen Suomi* 1959 (1), 52–54.
- NUMMI, LASSI 1954: *Tahdon sinun kuulevan. Neljä sikermää*. Otava, Helsinki.
- 1956: *Taivaan ja maan merkit. Runoja*. Otava, Helsinki.
- OJALA, AATOS 1954: Kielen hahmotuksesta. *Valvoja* 74, 306–315.
- P.E.N.-kongressin satoa. Ote Peter de Mendelssohnin puheenvuorosta 1954. *Parnasso* 1954 (5), 225–226.
- PAILLARD, JEAN 1952: Non-Figuratio – Taiteen nuorennus. *Välkysymys* 1952 (2), 3.
- PYLKKÖNEN, MAILA 1957: *Klassilliset tunteet. Runoja*. Otava, Helsinki.
- 1958: *Jeesuksen kylä. Runoluonnos*. Otava, Helsinki.
- REPO, VILLE 1952: Oikusta vapauteen. *Suomalainen Suomi* 1952 (9), 546–549.
- TURTIAINEN, ARVO 1955: *Minä rakastan. Runoja*. Tammi, Helsinki.
- V. T. 1958: Sivistynyttä suomea. *Suomalainen Suomi* 1958 (4), 198–199.
- WEIDLÉ, WLADIMIR 1951: Nykyisestä runokielestä. Suom. ANNAMARI SARAJAS. *Parnasso* 1951 (1), 44–48.

Tutkimuskirjallisuus

- ENWALD, LIISA 2006: *Pohjajään ilo. Helvi Juvosen runoudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- EYSTEINSSON, ASTRADUR 1990: *The Concept of Modernism*. Cornell University Press, Ithaca & London.
- HIRSCHKOP, KEN 2019: *Linguistic turns, 1890–1950. Writing on language as social theory*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198745778.001.0001>
- HÖKKÄ, TUULA 1999: Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus. PERTTI LASSILA (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*, 68–89. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2001: Runouskäsitteet liikkeessä. TUULA HÖKKÄ (toim.): *Romanttinen moderni. Kirjoituksia runouskäsitteistä*, 8–25. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KAJANNES, KATRIINA 1998: Lassi nummen *Kuusimittaa*-kokoelman metalyirisyyttä. KATRIINA KAJANNES (toim.): *Suuri fuuga. Artikkeleita 70-vuotiaalle Lassi Nummelle*, 61–76. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

- KATAJAMÄKI, SAKARI 2004. ”Kukunor, – niin kaunis sana!” Metakielisyys Lauri Viidan Kukunorissa. KATRIINA KAJANNES, LEENA KIRSTINÄ ja ANNIKA WAENERBERG (toim.): *Katkos ja kytkök. Modernismin ja postmodernismin suhde traditioon*, 136–161. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 966. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KAUNONEN, LEENA 2011: Melodies that speak vivaciously and earnestly. Musical presence in Eeva-Liisa Manner’s poetry. *Translation – Adaptation, Interpretation, Transformation. Proceedings from the 28th Study Conference of IASS, Lund 3–7 August 2010*. Saatavissa: <https://journals.lub.lu.se/IASS2010/article/view/5056/4496> [viitattu 11.6.2023].
- 2013: Modernism Becomes Contrapuntal. Eeva-Liisa Manner’s Poetic Intermediality. *Orbis Litterarum* 68 (2), 143–167. <https://doi.org/10.1111/oli.12013>
- KOSKELA, LASSE – ROJOLA, LEA 1997: *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUNNAS, MARIA-LIISA 1981: *Muodon vallankumous. Modernismin tulo suomenkieliseen lyriikkaan 1945–1959*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAAMANEN, ERIKA 2018: *Pispalan ars poetica. Lauri Viidan runojen metalyyrisyydestä*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- LACHMAN, KATHRYN 2010: The allure of counterpoint: History and reconciliation in the writing of Edward Said and Assia Djebar. *Research in African literatures* 41 (4), 162–186. <https://doi.org/10.2979/ral.2010.41.4.162>
- LAITINEN, KAI 1958: Mikä uudessa lyriikassamme on uutta? KAI LAITINEN: *Puolitiessä. Esseitä kirjallisuudesta*. Otava, Helsinki.
- NIEMI, JUHANI 1994: *Modernia muotoa etsimässä. Suomalaisen proosan modernismin juurilla*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- NYKÄNEN, ELISE 2014: *Worlds within and without. Presenting fictional minds in Marja-Liisa Vartiō’s narrative prose*. University of Helsinki, Helsinki.
- ROJOLA, LEA 2013: Kielten taistelu. Marja-Liisa Vartiōn *Tunteet* ja suomalainen modernismi. HANNA MERETOJA ja AINO MÄKIKALLI (toim.): *Romaanin historian ja teorian kytköksiä*, 200–229. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SAID, EDWARD W. 1994 [1993]: *Culture and imperialism*. 8th edition. Alfred A. Knopf, New York.
- SOUKKA, MAARIT 2018: ”Lapsi näki sen, yöjalan: suuren mustan lapikkaan kävelemässä itseksensä nurmikolla”. Puhtaan ja epäpuhtaan kontrapunktia Marja-Liisa Vartiōn novelleissa. *Sanelma. Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2017*, 31–47.
- 2022a: ”Må naturen tala för sig själv”. Beröringspunkter mellan natur och språk i finländsk efterkrigstida modernistisk lyrik. ANNA BISTRÖM ja JOHANNA WASSHOLM (toim.): *Historiska och litteraturhistoriska studier* 96, 155–188. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors. <https://doi.org/10.30667/hls.112211>
- 2022b: Puut mielen ja kielen maisemassa. Lyriikan puut osana 1950-luvun modernismikeskustelua. *Avain* 2022 (2), 6–25. <https://doi.org/10.30665/av.107622>
- 2022c: The language of crisis and language in crisis. A contrapuntal reading of aspects of the language debate around Finnish post-war modernism. SASCHA BRU, KATE KANGASLAHTI, LI LIN, IVETA SLAVKOVA ja DAVID AYER (toim.): *Crisis. The avant-garde and modernism in critical modes*, 423–440. De Gruyter, Berlin & Boston. <https://doi.org/10.1515/9783110773637-020>
- VEIVO, HARRI – KATAJAMÄKI, SAKARI 2007: Johdanto. SAKARI KATAJAMÄKI ja HARRI VEIVO (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- VIHKARI, AULI 1992: Ei kenenkään maa. 1950-luvun tropologiaa. ANNA MARKONEN (toim.): *Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2003: Poetics of negation. PIRJO LYTTIKÄINEN (toim.): *Changing scenes. Encounters between European and Finnish Fin de Siècle*, 191–217. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- WILSON, GEORGE M. 1994: ”Edward Said on contrapuntal reading”. *Philosophy and literature* 18 (2), 265–273. <https://doi.org/10.1353/phl.1994.0025>
- WITTGENSTEIN, LUDWIG 1922: *Tractatus logico-philosophicus*. Kegan Paul, Trench, Trubner & London.

MAARIT SOUKKA: "Even words can kill each other". Life and death issues in 1950s Finnish literary discussions

Language was a hot topic in Finnish cultural periodicals and literature of the 1950s. Noted is the influence of, for example, linguistic turns, modernism, new criticism, and formalism on the pivotal role language played in the discussions about literature and its future. The "old" language was considered problematic, out-dated and even dangerous, affecting the way people observed the world. This article focuses on what was written about language in the Finnish literary field of the 1950s. I especially concentrate on discussions about the dangers of language and how these dangers were presented using vocabulary and concepts about life and death. I will examine possible solutions to the problems of language suggested in Finnish literary periodicals and poetry. This study utilises contrapuntal reading, which allows for analysing individual yet interconnected voices and views that take part in discussions about language.

When looking at the writings of literary critics in the 1950s, one of the central aspects of distinguished literature seems to be a vibrant language that is efficient and full of meaning and keeps people active and alert. This is a contrast to a dead and even deadly language that utilises old phrases, empty words and conventional expressions. This juxtaposition between old and new language can also be seen in the poetry of the 1950s, but the setting is more problematic: speakers are searching for a new, vibrant language that would enable them to express themselves more effectively or honestly and that would meet the demands given to poetic language. However, this new language is often hard to find and speakers may eventually turn to nature or childhood in their search for a natural language, or they might even turn away from language that is considered to be corrupted by culture or people.

Maarit Soukka
maarit.soukka@gmail.com
Kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto